

## Dnešní inspirace ve výchovné praxi Dona Boska

Jindřich Šraj – Jana Neudörfllová

Jak naplňovat trvalý Ježíšův požadavek hlásat evangelium v dnešní sekularizované společnosti je častým tématem současné katechetické literatury. V našich poměrech k tomu musíme přičíst mnohdy silně zkreslený pohled na náboženství a církev, spojený s nezájmem o komunikaci s ní. Církev je tak konfrontována se staronovým rizikem či pokušením uzavírat se do ghetta. Právě katecheze jako prezentace obsahu víry přitažlivým a oslovujícím způsobem ze strany církve, tedy snaha o vyvolání reakce na evangelium, je jistou cestou k překonání tohoto rizika či nebezpečí. Není to ovšem jen úkol současnosti, podobný požadavek byl kladen již na formující se křesťanská společenství, která byla hojně konfrontována s pohanskými náboženstvími a různými filozofickými směry. Dnes je pojem *katecheze* nebo *katecheta* většinou spojen se školní výukou náboženství. Co je ovšem katecheze a jak ji uskutečňovat? Inspirací pro současnost by mohl být Don Bosko a jeho výchovná práce.

### 1. OSOBNOST DONA BOSKA V KONTEXTU DOBY

Při hodnocení výchovné práce kteréhokoli pedagoga nesmíme ztratit se zřetele kontext doby a prostředí, v němž působí. Don Boskův život (19. stol.) je zasazen do doby v mnoha ohledech velmi neklidné. Je to období rychlých a hlubokých hospodářských, politických a společenských změn a kulturně náboženských otřesů. Jsou nabourány tradiční sociální vazby, mění se životní styl, nároky na vzdělávání a výchovu mladé generace. Don Bosko se v Turíně věnuje mladým lidem, kteří přicházejí do města za prací. Žijí zde odděleně od svých rodin, bez výchovy a nejzákladnějšího zázemí k důstojnému životu. Dostávají se často do rozporu se zákonem společnosti, která jim nabízí jen tresty. Don Bosko, který chápe osobnost mladého člověka v celé jeho komplexnosti, nabízí nejdříve těmto opuštěným a ohroženým chlapcům náhradní rodinné prostředí, pochopení a přijetí, příležitost ke studiu a vyučení, aby pak úspěšně apeloval na spirituální stránku lidské osobnosti.<sup>1</sup> Jinak řečeno, tento charismatický kněz reagoval na aktuální situaci spolu se snahou o integraci výchovy k ryzímu lidství a výchovy k víře. V jeho výchovném stylu se tak prolíná sociálně-pedagogické působení s výrazně katechetickou dimenzí. Je jedním z protagonistů nového směřování v pedagogické praxi označované jako „*riforma gentile*“.<sup>2</sup> Základní principy jeho výchovného působení jsou obsaženy ve spisku *Il*

<sup>1</sup> Srov. Pietro BRAIDO, *Don Bosco educatore*, Roma: Libreria Ateneo Salesiano, 1992, s. 166.

<sup>2</sup> Základním východiskem tohoto směru byl posun k větší vlídnosti a chápavějšímu přístupu k vychovávaným.

*sistema preventivo nella educazione della gioventù* [Preventivní systém ve výchově mládeže] (1878).<sup>3</sup>

## 2. VÝCHOVNÁ METODA DONA BOSKA

Výchovná metoda Dona Boska byla pokroková, vezmeme-li v úvahu klima v tehdejší italské společnosti a dobovou školskou praxi. Výchova byla ze své podstaty náboženská. Školy a téměř celá oblast výchovy byly v rukou kléru a řeholníků.<sup>4</sup> Don Bosko se nebrání spolupráci s laiky a svým svěřencům nechává svobodu v otázce volby životního stavu. „Obchází“ i tehdy běžnou praxi, kdy frekventanti školy museli pravidelně nosit písemné potvrzení o absolvování svátosti smíření. Don Bosko naproti tomu doporučuje v kapli při mši svaté zaujmout vždy jiné místo a ke sv. přijímání přistupovat bez jakéhokoliv ustáleného pořadí, aby nebylo snadné sledovat, zda dotyčný přijímá eucharistii, a logicky tedy, zda splnil povinnost svátosti smíření, a zda se nenachází ve stavu hříchu. Svoji výchovnou metodu stavěl na principech, které jsou zásadní právě v procesu katechizace. Je to důraz na roli společenství, na výchovu ke svobodnému a odpovědnému rozhodování a na prohlubování spirituálního rozměru života skrze svátosti.

Ačkoliv zůstává sporné, zda Don Bosko byl katechetou v tom smyslu v jakém se chápe dnes,<sup>5</sup> nacházíme v jeho systému dvě snahy, které jsou ze strany církve po koncilu chápány jako významné úkoly. Za první pomáhá katechizovanému, aby jeho víra postupně zrála až do stadia celobytnostného postoje víry. Za druhé napomáhat k tomu, aby se postoj víry pevně „zakořenil“ do osobnosti neboli aby došlo ke zvnitřnění postoje, který je pak schopen určovat způsob života člověka v jeho celistvosti.<sup>6</sup> Našli bychom řadu praktických příkladů, kdy šlo Donu Boskovi o dosažení těchto dvou uvedených cílů. Minimálně je zjevná jeho snaha vychovat zdravé, stabilní a autonomní osobnosti, a to ve všech směrech. Nachází-li životní praxe křesťana motivaci ve víře, není vlastně možné, aby takový člověk současně nebyl dobrým a poctivým občanem, což bylo pro Dona Boska nejobecnějším výchovným ideálem.

<sup>3</sup> Z názvu tohoto spisu je zřejmé, že se Don Bosko zaměřil na předcházení problémového chování edukandů. Celý preventivní systém je nemyslitelný bez významné úlohy náboženství včetně katechetických prvků, které jsou svou povahou poplatné době. Srov. Pietro BRAIDO, *La prassi di Don Bosco e il sistema preventivo*, Pisana: Settimana di spiritualità, 1995, s. 146–147.

<sup>4</sup> Existují zmínky o tom, že zákon dokonce stanovoval povinnost příslušnosti k řeholní společnosti a zasvěcení, pokud chtěl být člověk činný jako učitel nebo vychovatel, a právní normou byly stanovovány i některé další podmínky týkající se např. oděvu vykonavatelů pedagogického působení.

<sup>5</sup> Jan Pavel II. vyjmenovává v *Catechesi tradendae* (čl. 63–70) kategorie těch, kteří jsou odpovědní za oblast katecheze (apoštolský list v italském znění ve své terminologii zahrnuje katechezi pod pojem *náboženské vyučování*): biskupové, kněží, řeholníci a řeholnice, laičtí katecheté. Předpokládá se u nich systematická katechetická práce a výslovně se hovoří o „náboženské výuce“. Don Bosko svým působením sice také katechizoval, ale poněkud jinými metodami a mimo „standardní“ místa katecheze, jež uvádí CT: farnost, rodina, škola, hnutí a sdružení, formační instituty. Do žádné z uvedených kategorií nelze zařadit oratoře, které jsou dodnes typické pro působení salesiánské kongregace.

<sup>6</sup> Srov. Ludvík DRÍMAL, *Katecheze jako výchova víry*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2002, s. 32.

Zřejmou souvislost nacházíme v katechezi jakožto výchově k určitým projevům křesťanské existence. Jde o realizaci čtyř základních úloh, které jsou pro křesťanskou existenci charakteristické a konstituující:

*Diakonia* = realizace láskyplné, nezištné a upřímné služby;

*Koinonia* = smysl k prožívání církve jako společenství;

*Martyria* = připravenost k hlásání Božího slova;

*Liturgia* = zprostředkování tajemství křesťanského slavení.<sup>7</sup>

Tyto čtyři formy služby církevního společenství Božímu království byly uplatňovány už v prvokřesťanských komunitách a církev od nich nikdy neupustila. Don Bosko, kněz a věrný služebník církve, je pravděpodobně neznal teoreticky v dnešních teologických formulacích, ale zcela jistě k nim svým působením účinně přispíval. Můžeme nalézt paralelu s jeho stylem výchovy: laskavost a nezištná pomoc pro něj byly jednou ze základních cest k mladým. Nestačila dokonce laskavost sama o sobě. Zdůrazňoval, že je třeba, aby mladí cítili, že jsou milováni.<sup>8</sup> Prožívání církve jako společenství má také svůj odraz v jeho výchově. Jeho výchova nikdy nesměřovala k individualismu, ale budoval vztahy. Od vztahu mezi vychovatelem a vychovávaným, přes vztahy mezi vychovávanými, až k nejvyšší úrovni – budování vztahu k Bohu. Preventivní systém jako výchovná metoda směřuje právě ke zvnitřnění norem, takže vychovávaní dodržují stejná pravidla za přítomnosti i nepřítomnosti vychovatele, nejsou motivováni tresty a odměnami. V kolektivu samotném nacházejí vzory pro své chování a společenství má výchovnou funkci. Svým způsobem tak vlastně dochází ke svědectví o tom, co je motivací takového chování. To lze za jistých okolností nazvat evangelizací. Moderní pedagogika a sociální psychologie zná rovněž tento důležitý aspekt, kdy se z původně heteronomní normy stává norma autonomní.

V rozměru liturgie není vůbec pochyb, že výchovné úsilí Dona Boska od tohoto aspektu neodhlíželo. Základem pro něho bylo radostné prožívání víry, výchova ve společenství a svátosti. Svátosti měly pomáhat na cestě ke křesťanské zralosti a k zrání křesťanských postojů. Šlo především o pravidelnost ve svátosti smíření a eucharistie. Nejednalo se o formu nátlaku, nýbrž o to, aby mladý člověk sám poznal, že bez pomoci svátostí svůj vztah k Bohu (a tím i k lidem) neprohloubí. Není to již sám člověk, kdo skrze plnění svátostných úkonů a uposlechnutí imperativů chce dosáhnout spásy. Na prvním místě stojí nabídka života v plnosti ze strany Boží. Víra je pak realizací odpovědi na nabídku a k této odpovědi má dojít každý člověk dobrovolným rozhodnutím.

<sup>7</sup> Srov. Ludvík DRÍMAL, *Katecheze Církve jako služba Božímu slovu*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001, s. 27.

<sup>8</sup> Viz dopis Dona Boska salesiánům z 10. 5. 1884, in Pietro BRAIDO (ed.), *Don Dosco educatore*, 3. vyd., Roma: LAS, 1997, s. 369; srov. také Adolfo L'ARCO, *So srdcom na dlani*, Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1983, s. 20.

## 3. PRŮVODCE NA CESTĚ K VÍŘE

Termín „výchova k víře“ bývá používán a současně i zpochybňován. Odborné publikace nabízejí mnohdy velmi rozdílná stanoviska. Teologie říká, že víra je dar. Pokud ovšem toto platí, není výchova k víře protimluv? Není přece v lidských možnostech dát víru, a tím méně k víře vychovat. Je-li víra darem od Boha, pak je vlastně každá snaha ze strany člověka o výchovu k víře jen vrcholným projevem pýchy a předem musí být odsouzena k nezdaru. Je to pak zcela marná snaha, neboť se snažíme uměle navodit něco, co nelze vytvořit.

Je zřejmé, že v rámci těchto úvah se blížíme k tématu oprávněnosti náboženské výchovy. Jak známo, že i v obecné pedagogice a historii pedagogických teorií jsou podobná témata dosti frekventovaná (ovlivnitelnost lidské osobnosti výchovou, výchovný pesimismus a optimismus, etické aspekty ovlivňování edukandů apod.). Otázkou zásadního významu není pro náboženskou výchovu to, zda vychovávaný smí nebo nesmí být vychováván k postojům víry. Rozhodující se zdá být otázka jiná:

Jaké předpoklady chceme dítěti vytvořit? Jaké jsou cíle náboženské výchovy a jakým způsobem se o tyto cíle snažíme? Každá výchova, i náboženská, je pozitivní, jestliže cíl na bázi hierarchie hodnot je základní svoboda, dospělost a samostatné rozhodování mladého člověka.<sup>9</sup>

Náboženský vychovatel či katecheta mají funkci průvodců. Mají napomoci k tomu, aby osoby jim svěřené mohly snáze ke své osobní odpovědi víry dospět. Víra však nikdy nemůže být přímým výsledkem lidského snažení (výchovy, formace). Don Bosko sám sebe ve výchově vnímal jako „schod“, pomocí kterého mladý člověk vystoupí výš. Vychovatel tedy není iniciátorem víry, nýbrž zprostředkovatelem. Chceme-li v tomto smyslu někoho vychovávat, měli bychom být pro mladé tím, kdo jim poodkrývá a zpřístupňuje tajemství Boha. V určité fázi musíme počítat s tím, že naše možnosti končí. Zároveň je nutné uvědomit si, že základem křesťanského poselství není idealistická a životu vzdálená představa. Naopak jde o přiznání důstojnosti lidskému životu, neboť sám všemohoucí Bůh se stal člověkem, když se vtělil v Ježíši Kristu. Výchova k víře je pak vlastně výchovou k nejryzejšímu lidství.<sup>10</sup>

Pokud hodnotíme efektivitu výchovného působení, jehož cíle jsou tak vysoké a zahrnují všechny složky osobnosti člověka, a tedy i jeho nejvnitřnější postoje, pohybujeme se někdy již mimo pole empirické ověřitelnosti. Text již citované katechetické publikace je kompatibilní s tím, co by bylo možné konstatovat v obecné rovině o křesťanském vychovateli: „Katecheta se musí zříci potěšení vidět bezprostředně či v dohledné době pozitivní výsledky své práce. Zdá se, že postoj (podobně jako např. zkušenost) uniká přesnému bezprostřednímu ověřování.“<sup>11</sup>

Jakou tedy můžeme dát odpověď na otázku, zda je vůbec možná výchova k víře? Beze sporu, víra je Božím darem. Ovšem samozřejmě záleží také na připravenosti obdarovaného. Ten musí dar umět užívat tak, aby mu přinášel užitek. Odpověď na Boží nabídku, reakce na Boží zjevení, to je zcela individuální záležitost. Sebelepší vychovatel ani katecheta nemohou a nesmějí dát odpověď za někoho jiného.

<sup>9</sup> Ludmila MUCHOVÁ, *Úvod do náboženské pedagogiky*, Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 1994, s. 50.

<sup>10</sup> Srov. Karl Heinz SCHMITT, *Erfolgreiche Katechese*, München: Kösel, 2000, s. 32.

<sup>11</sup> DRÍMAL, *Katecheze jako výchova víry*, s. 32.

#### 4. ZÁVĚR

Don Bosko spojoval různé pedagogické přístupy a aplikoval je v praxi. Zde můžeme hledat inspiraci pro výchovu mladých lidí v dnešní době. Mohlo by nás to vést i k zamyšlení, proč v současné společnosti vládne nedůvěra k církvi a k jejím snahám o náboženskou výchovu. Církev přece hlásá ideály, které jsou s to oslovit každého člověka, a to bez ohledu na vyznání. Neklademe příliš často na první místo mravní požadavky a nezapomínáme, že v křesťanství stojí vždy indikativ před imperativem? Mravní normy a náboženská výchova jsou výsledkem odpovědi na Boží nabídku (evangelium). Nemůže být obrácení tohoto pořadí jedním z důvodů pro odmítání nebo ignorování církve?

Příklad Dona Boska by mohl být také inspirací pro hledání cesty k dialogu mezi církví a společností. Svým životem dal tento italský kněz odpověď pro svoji dobu, přičemž mnohé jeho výchovné principy a důrazy jsou platné v jakékoliv době, stejně tak jako ideál počestného občana může být základním prvkem pro růst lidského společenství v dnešním světě.

#### Contemporary Inspiration in the Educational Practice of Don Bosco

*Keywords:* Don Bosco; Catechesis; Education; Education system; Faith; Catechist

*Abstract:* The paper deals with the problem of catechesis in contemporary secularized society with respect to Czech conditions, where the view of religion and Church is often very strongly distorted. This reflection is based on the method of a famous 19<sup>th</sup> century personality, Don Bosco, who perfectly united supernatural with natural, divine with human. His work is considered to be an inspiration for the education of young people nowadays, and for the dialogue between the Church and modern society. Catechesis as a presentation of Christian ideals in an attractive and addressing way, or the effort to call a reaction on the Gospel, is an everlasting need.